

НЕСРЕЋНИ АЊЕЛАК.

ЦРТА ИЗ ДРУШТВЕНОГ ЖИВОТА.

6181-9

НЕСРЕЋНИ АЊЕЛАК.

од

СТОЈАНА НОВАКОВИЋА.

У БЕОГРАДУ,

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ 1862.

18 1435 4769

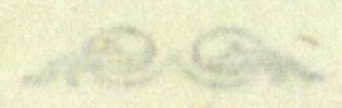
НЕСРЕЋНИ АНЂЕЛАК

ПРТА ИЗ ДРЖАВНОГ БИБЛИОТЕКА

С-11810

СТАНА БИБЛИОТЕКА

У БЕОГРАДУ

У ПЕЧАТАНИИ ЛОНВАРД 1905

K. 1953/59

Faint, illegible text at the top of the page, likely bleed-through from the reverse side.

НЕСРЕЋНИ АНЂЕЛАК.

Што ћемо овде приповедати, било је 1855. године у Београду живео је један човек који је био веома богат и имао је много деце. Он је био веома добар човек и његова кућа је била веома лепа. Он је имао и много слугу и деце. Он је био веома богат и имао је много деце. Он је био веома добар човек и његова кућа је била веома лепа. Он је имао и много слугу и деце.

О како нико овога света не разуме другог! која мари да те милује, која Гете у Вертеру. Зар има света да је живео у Београду, да се наслађао тим животом, а да не зна за какав догађај који се није дојио миликом у ове боланоскене тренутке што срце уздижу, што душу збоје. Зар је он, кога заборавају те рајске часове? На Врачару? Ово воде, што се одавно ширењем отекло на чисто на мегдан износи своје јуначке труди двема плахонягим водама — ово воде, што још и сад стоје на њему поносних замчеви везданљих турских душница, које зна нико је дивно ово пред пече над тем прва месечина гране над се тем прве знезде јаво на утисагом сакоћном небу?

ПИСМА АНДРЕЈА

Овај списак писма не може се рећи да је
Лето у Београду.

... да не знам да што је Београд најлепши у овој
... да то не је најлепши град, јер је то
... да је најлепши град што је само тако
... да је најлепши град што је само тако
... да је најлепши град што је само тако
... да је најлепши град што је само тако
... да је најлепши град што је само тако
... да је најлепши град што је само тако
... да је најлепши град што је само тако

Што ћемо овде приповедати, било је 185*.
Све је то било у Београду.

Ако ће рећи да није леп Београд или да жи-
вот у њему нема онако много појетичних стра-
на, онако много лепоте и дивних тренутака, као
што их само може пожелети душа која осећа,
која мари за те милине, која њих хоће?

Зар има кога да је живео у Београду, да се
наслађавао тим животом, а да не зна за кали-
мегданске вечери, да се није појио милином у
оне божанствене тренутке што срце уздижу,
што душу заносе. Зар је ко могао заборавити
те рајске часове?

Па Врачар?

Оно поље, што се онако ширимице отегло
на чисто на мегдан изнело своје јуначке груди
двема плаховитим водама — оно поље, што још
и сад стоје на њему поносити шанчеви негдаш-
њих турских душмана, ко не зна како је дивно
оно пред вече кад тек прва месечина гране, кад
се тек прве звезде јаве на утишаном самоћном
небу?

Ја не знам за што је, Београд најлепши у вече.

Је ли то неки тајанствени врт, јесу ли то неки вилински дворови што им је само тиха ноћ с месечином драга кад тек у то доба казују своје лепоте, кад тек у то доба просипају бисер свој?

Врачар, Врачар, с оним својим вртovima, с оним кућама, с оним пустим пољем — ох ала је пун тајанства, пун блажених неких врела рајског уживања кад га у тихе јесење ноћи обасја месечина?

Небројене оне улице, чудне оне улице! Човеку дође на ум и варош и село и природа и људска памет кад њима прође. Ту су ти још куће — ту ти се још у тихој ноћи изнад кућа извину погдео који висок јаблан као вечити некакав стражар или ти се по негде с ког висца измеђ кућа, преко обасјатих месечином вртова пружио Сава тиха, мирна, величанствена, до се њена и чисто заклоњена шумама од аде, чисто завушена за тамне и тајанствене брегове од дивна Гопчидера, који ти чисто би рекао не даду да Саву дуго, да је много гледиш!

— Ох Паво, глете само како је дивно вече, рече у тим дивним улицама једној девојци црномашасто оштрих очију момче неко. — Ал' ми је нешто зима Станисаве! Кајем се што се несамчим огрнула кад сам хтела овамо, рече му на то Пава, која и чисто ни не чула беше шта је он рекао, и от два зрна доди оно — Ја најволим да сам у овој улици кад се рађа месец оданде иза оног брда. Мало подма-

ло се засија небо некаком дивном светлошћу, све јаче и јаче; месец се тек често као кроз крв помоли тада иза брда, па стане више њега и почне се полагано пети уз небо. А ови вртови наоколо, та то личи чисто на неку стазу, неку тајанствену стазу, иза које се с врха рађа месец! Јесте ли ви то видели?

— Несам овде одавно, ви знате да сам пре живела на другом месту. То ја још несам гледала.

— Ја сам то смео с ума, одговори Станисав, који гледаше низ улицу, по којој се беху опружиле дуге сенке од кућа.

— О, тако хладне вечери! опет рече Пава, баш хоће да настане права јесен.

— Ништа, ништа не плашите се ви јесени са хладних вечери, оне ако су хладне, опет су за то лепе, но кад удари киша, па стане пада ти по два по три дана узастопце, па се разблатави — онда је што тешко.

— Ух, не помињите!

— Па још кад човека уз толике неповољности окупи нелагодност, ох, Паво јел' те да је тешко кад човеку дођу часови у које га ништа не тешу, и све му је тамно.

— Како, Станисаве, да ли вама долазе такви часови?

— Колико пута! Кад бих се само њих могао отрести, чини ми се да би ми свему болу одлануло.

— Зар ви имате и болова?

— То је тако. Срце је срце — а свет је мно-

го друкчији, много којешта срце вређа, тешке су то патње, које долазе од света.

Пава се осмехну, али ђаволасто чудно некако. Млади људи, који љубе, ала се често преваре у тим осмејцима. Неки мисле у њих се све небо саздало, неким се кроз тај осмејак као кроз како лепо и нежно зелено грађе смеши земаљски рај са свима милотама и дивотама неког озбиљног занесеног младог сањача, који се витла с чудним идеалима, који не верује ни у судбу ни у прилике нити да оне стварају човеку стазу у животу — који им преотима њихову доиста истиниту власт па сам себи црта стазу у животу, који тек долази, — тај осмех велим бејаше од таквих, који и таког човека збуне, потресу му његове санке, уздрмају темељ свему његову смишљању. Та ваља помислити умиљат осмех девојчице лепе, девојчице као капља младе. У томе је осмеху, кад му се понада, неком певачу љубавних песама већ читав прстен. Понос му завлађује душом. Многи отуда и пропевају!

— А Бога вам Станисаве, проговори Пава пошто се осмехнула, зар ви тако доћете кад што да вас баш ништа не може утешити?

— Тешко читате Паво, а на то се још теже одговара.

— Зар баш ништа Бога вам?

— А што се ви на то тако смешите?

— Па ја вас питам, што ме мучите, што ми не кажете?

— Пре бих водео сам на мукама издахнути,

проговори на то Станисав, него вас мучити ма чим и најмањим.

— О, Боже, па кажите ми.

— Та зар вас то, Бога вам, може тако мучити? Никад ја не бих веровао!

— Ала сте и ви! Али ја то вама не ћу заборавити. Верујте Станисаве!

— Бар вам ја то вечерас не могу казати! Видите да је већ доцкан! Ту бих вам имао дуго приповедати!

Ноћну тишину је баш тада прекидао сахат с београдске цркве, који се чак дотле на тихој ноћи чујаше. Мукло чудно некако звоњаше као нека испрекидана али срдачна молитва, молитва коју прекидају и загушују сузе тешкога јадања.

— О, није, ви мене само варате!

— Зајста не Паво, где бих ја то и помислио. Лаку ноћ!

Станисав је узе за меку белу и малешну ручицу. Погледа је. Али је нешто чудно, нешто преливено чежњом и божанством било у том погледу.

— Лаку ноћ! одговори Пава и осмехну се исто онако као и оточица.

Тише но икад било је сад по тим тихим улицама врачарским. Неси могао чути ни човека где му се чује ход и шкрипање обуће, нити где се на штапић ослања, где звркти оно куцкање гвоздене поткове на штапу. Само ветрић што је лагано шушнуо кроз лишће, што је љубнуо цвеће. Ох, ала је то слатко било! Месечина се беше исто онако озбиљно тихо и величанстве-

душе Павине развију и покажу свету на виде-
ло, да им се може чудити како су достојне, —
оне и осташе онако, осташе драго камење, ко-
је је донста драго, али не сјаје, које нема чим
да се свету покаже. Свет је чудан!... Зар је
то мало њих казало?... Зар је то нешто нео-
бично?... Не добити за рана вођа, пустити се
на то усколебано бурно море испред детињске
игре и забаве на један пут, из ненада; не може
значити ништа мање од праве душевне про-
пасти, ојађена душица истом се кадшто прене
из светскога вртлога, истом понекад кад ис-
пред провалија, у које тужну занесу вихрови,
случај и судбина — погледа више себе, па кад се
вине из тог обичног праха, види над собом не-
бо, опази сунце, али ох... То је далеко, на-
града је за то тешка нежња, туговање, јадање!...
Сузе колико пута одлау овим бољама, ох...
колико пута свет за њих нема утехе, тај из-
метнути, чудни, варљиви свет!

То је била Пава да у неколико речи речемо.

На калимегдану пуно шетача.

II.

На калимегдану пуно шетача.

Сунце таман да зађе, Сава се руменила у по-
тоњим зрацима, беше мирна па се у њој огле-
даху и они лагани румени облашци с неба и по
гдекоја звезда, која се показиваше на небу. Ду-
наво се према зеленкастијој савској води бели-
ло, с бедема градских певаху низама оне чудне

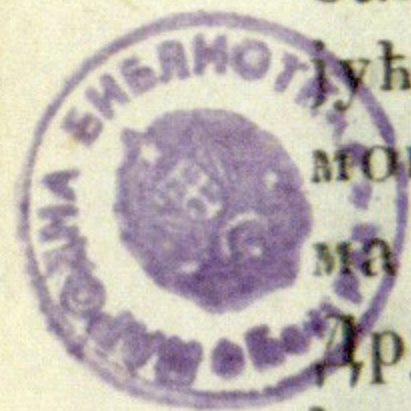
источне песме, с оним страсним бујним одуше-
вљењем, које човека запоси, вештака опија, а
преко каменитог голог брега с оних пустих зи-
дина чудно јечи.

Баш на брдашцу што је сниже градских бе-
дема стајаху тада два млада човека. Један од
њих по имену Драгић, човек онизак, нејака по-
гледа, црне опуштене браде и малих бркова, а
врло немарна лица, бејаше одевен укусно, у ру-
кама држаше штанић, а остало одело беше на
њему све црно ван мараме на врату од беле сви-
ле — стајаше по немарљиво, виђаше се без и-
каквих мисли, гледаше на Саву, преко које је
баш тада резао воду мален један чунић оставља-
јући за собом сиву бразду. По кадшто се тек
могаше видети где се капље водене с весала пре-
ма руменилу са западног неба чудно заблистају.
Други стајаше до њега, а то је био Ђан у ве-
ћим школама, он се бејаше наслонио на свој
штап и димови од цигаре вијаху се од тихог ве-
трића на брдашцу, као год лагане магле око ли-
ца његова. Њему бејаше име Милан, бејаше плав,
плаве косе и малих наусница. Коса му бејаше
дугачка, очи плаве али оштре. Често погледа-
ше за димовима, који му испред лица пролета-
ху, он се нешто замислио, чудно нешто зами-
слио!...

— Чујеш Драгићу, проговори Милан — чудо
што се ти не ожениш како си богат, а ништа
ти не смета.

Драгић се насмеја питању:

— Ала човече, од куда ти баш то паде на

де или ти се ту из околине чујаше која ђачка флаута где вечерњу тугу разбија. И Милан оде!

III.

Драгић оде у улице, што су око цркве и око тако званог кнежева зданија. Те су улице испресецане небројеним малим улицама, које једну с другом састављају. Могу из новијег доба, забележити да може бити за то, што је тешко толиким улицама понадевати имена, поштовани млади људи београдски, а особито ђаци, гдекоју од тих улица крсте и именом којег цвета, љиљаном, ружом — или још и шећером, но то већ све има својих узрока, а доиста јесу и дивне те улицице некад и некад, кад по пустој ноћи на месечини само по гдегде чујеш где штацић звркну о калдрму, или ти се тек однекле заори гласан смех, по гдегде се на прозору помоли као снег бела ручица где завесу уклања и красна главица црне косице или од куд захуји с клавира по нека нежна италијанска опера или српска песма.

У те улице оде Драгић, јер у једној од њих борављаше прија оне лепојке с Врачара, која нико не бејаше но баш Пава.

Он је мислио да обиђе па да се где треба сретне с њима пред кућом, коју је добро знао, а која је била поменуте Павине прије.

Том улицом хујаше доиста с једне стране шкрипа од ципела, штацић је калдрмом лупкао,

месечина се тек по мало показивала мимо високе куће.

— Ко је оно Паво, упита Паву Зорна.

Драгић се врло јако понашао. Чудно је изгледао.

Пава га погледи лепим својим очима.

— Ха, пријо, то је знаш онај Драгић, та ја сам теби доста приповедала зањ.

— Је ли то он?

— Јест.

— Ала да хоће стати да се с нама разговара, барем бих га тако боље видеала.

— Не брини се за то. Ја сам њега смотрила мало на калимегдану. За цело је за то и пошао овамо да се с нама сусретне.

Две другарице стигоше пред кућу.

Није било на ино, и лако се могло опазити да је баш угађано што је у тај исти мах стигао пред кућу и Драгић.

Добро вече је лако летело и њему и лепим госпођицама с уста, накићено лаганим осмешцима.

— Ала госпођице Паво, ви се баш чудно смешите, хоће људма срца да попуцају од нашега смеха!...

— Јао господине ја вас не разумем. Како би то било, то је страшно.

— Молим госпођице, ја сам казао мало појетски. Кад се девојкама толике песме певају, слободно је и у разговору штогод зачинити. Мислим од љубави.

Пава се зарумени мало, па погледи на страну, а баш се у то доба зачу из куће песма:

Није благо ни сребро ни злато —

Но је благо што је срцу драго.

коју неко певаше.

— А да несте и ви господине Драгићу од оне господе, којима је од Павина осмешка која пут срце пуцало, те вам се то тако допало, — рече на то Зорка, насмехнувши се и сама.

— Боже мој, проговори Драгић, ала сте ви добра срца, кад то тако желите лепој госпођици Пави те сад помињете, а знам да сте прије.

— А прија прија добро жели господине Драгићу.

— Па и ко би други? Ништа природније од тога.

— Како ви све некако погађате, рече Зорка осмехнувши се, још да умете да погађате девојкама суђенике, у добри час по вас!

— Шта бисте ми ви дали Бога вам, кад бих нешто доиста погодио вама суђеника, рече Драгић, који се чисто понесе тим речима?

— Право господине, ви сте јунак над јунацима. Послушај Паво, господин Драгић хоће да погађа суђенике девојачке!

— А како сте се ви госпођице Паво замислили. Шта вам би. Ви као да зачусте оно:

Није благо ни сребро ни злато, —

Но је благо што је срцу драго.

— Чујете ли господине Драгићу, рећи ће Зор-

ка, кад сте баш то поменули, ту је лако наћи лека, лако ћемо Паву разведрити.

— Ала сте ви госпођице, немојте се наљутити што ћу да вам кажем, читав враг. Увек се досетите...

— Покрај вас, кад ви вашим разговором те досетке мамите. Видите да је то баш ваша заслуга. Али чујете што рекох, што ко најволи оно му је најмилије.

— Да боже! Па по том истом шта ће бити милије младој госпођици од суђеника?

— Ја сам казала. Право сам имала што рекох да ви све погађате. Још како знате погађати суђенике, па чим ћете пре разведрити Паву? Драгић се насмеја.

— Гле, како се ви разговарате. Зар ви доиста мислите да то може бити?

— Видите госпођице, госпођица је Пава већ весела, сад није од потребе онај ваш лек.

— Али опет ви?!

— Чим сам ја то учинио?

— Па зар не знате. Реч је о суђеницима. Чим се почело о томе — ви сте се насмејали, Пава се сетила, па оде сет као да га није ни било.

Драгић ућута, па куцкаше штапићем о камен; разговор је престао и он се мислио како ће да га почне на ново. Није био баш лак да свашта за се верује — али му се оцет учинило да у њега има доиста много од онога што му Зорка помињаше. А опет се никако не слагаше ћутање с досетљивошћу. Љуто се мучио. Млади људи невични свету, које на један пут прилике

донесу међу свет, врло добро знају те невоље, јер доиста не знам ни сам је ли што тако тешко као што је тешко неки пут говорити о ничему из ничега.

— Баш мислите о Павину суђенику, проговори опет Зорка?

— Ко зна ко је суђеник госпођице Паве. Она је лепа, а лепој госпођици доста суђеника.

— Али ви то знате. Не сећате ли се — мало пре је било што рекосте. Сувише. . . .

Драгић мало погледа у Паву, па се насмеши.

— О, ала сте ви госпођице Зорка, баш можете веселити како умете и најмањој ствари наћи да вреди!

На један пут се навуче неки лаган облачак на месец, а месечина већма побледе, изгледаше чисто сетна, чисто на самрти и као да издише, а месец стајаше иза оног облачка тако тужан, тако блед.

С турског града се заори турска стражарска вика, она немила, она црна. . . Завлада нека чудна тишина, свечана, чисто страховита, а кроз њу се зачу сахат с куле београдске где избија.

— Аох, господине Драгићу, то ће доиста већ бити доцкан, рече Пава.

— Несмо ни осетили у разговору. А ја бих тако провео цео век, особито с вама.

Она се осмехну.

— Ето господине Драгићу, ја сам рекла, ви па ви?! Баш сте човек од света.

Он приступи ближе Пави.

— Ви знате да је тешко, али. . . растајемо се, с Богом остајте, рече он рукујући се с њом.

— С Богом пошли, прихвати она.

Њезина мека рука стиште његову, али је у њега било далеко мање нежности, у ње је то тада ишло од срца а у њега од дужности и воље. Голема је то разлика.

Зорка му се умиљато поклонил.

— Лаку ноћ! зајеча на послетку и Драгић оде нагло улицом.

Две прије остадоше саме. Гледаше донекле за њим, гледаше па одоше унутра.

Место свега могао си који час после чути коју од оних бошњачких севдалија песама, која се из турске кафе од намије орила запевајући и вијући оне дивне гласове! . . .

IV.

Да уђемо у једну собу.

У њој до душе нити ћемо наћи источнога онога разметања, нити салонског намештаја европског. Томе се ни једноме не би било чудити, јер је Београд оно чудно место, у ком се исток са западом сусрео, у ком ври чудан живот задахнут најразличнијом душом.

То је соба Станисављева.

На два стола бејаше натрпано књига и хартија. На зидовима је било више дивних ликова чудног неког значаја, све тамних а фантастичких. На прозорима, који гледаху у авлију, беху

тамне завесе навучене, према прозорима бејаше једно огледало а ту близу још један лепо застрт сто, око којег бејаше с једне стране леп диван загасите боје и неколико столица. С авлије се зеленио баш испод прозора леп врт, а лоза се с крова озго гранама и лишћем испред прозора спуштала, тако да ту у вече о заходу сунца бејаше читав рај. Још да дотуримо прелепи изглед на Саву и на сремачка поља... па нек читалац огледа не ће ли моћи из ових речи сазнати како је то управо било.

А баш је то било о заходу сунца кад ми улазимо у собу Станисављевићу.

Нека се божанствена светлост разлила беше по соби. Кроз завесе виђаше се Сава порумелена зрацима сунчаним, иза ње сунце све криво, а покрај Саве се она дрва чињаху као неки чудни стражари тога величанственог света.

Станисав је био сам самцит, тако и сеђаше на дивану замишљен. Покрај њега стајаше гитар украј дивана на једној столици. Станисав је је истина био један чиновник у министарству с добром платом — али сва сухопарност оних званичних актова није могла сатрти душу, која сама од себе не беше сухопарна. Лепо је он живео, знао је заслађавати живот миљем, које му је често може бити једино остало — а то и јест сва мудрост у животу. Свирао је, а свирао је лепо, с осећањем, с милотом.

Овако је седео кад му дође његов пријатељ Милан.

Милан је стао на једном прозору наслонивши се на зид. Завесу беше подигао па се тако загледао у даљину.

— Чујеш Станисаве, почне он, хајде штогод свирај — баш сам нешто сетан. Чудо ми је од куд то, ти знаш да ја несам од тих људи.

— Није се томе чудити. Ваља увек очекивати оно чему се човек не нада, бар се мени чини да је то читаво правило у животу.

— Може бити, рече Милан, па се даде опет у гледање а Станисав свираше најпре неку од оних лепих милотних комада, где се онолико уздише и тугује, где се у сваком гласку казује и слатка занесеност и туговање. Он је сам најволео такве комаде.

— Та шта је то Милане, знаш како ми весело проводимо време кад ти дођеш, зашто не певаш, зашто ли си се ти толико грдно замислио?

— Кажем ти, и сам се нешто чудим. Ко би још увек знао зашто му је кад и кад овако или онако!

— Што не пушиш? Ето дувана, прави цигару, пали!

Милан узе правити цигару, а и Станисав спусти гитар на страну па и сам се даде у тај посао. Обојица запушише а обојица ћутаху. Дуван се маглио, котурови од дима вијаху се пријатељима испред очију.

— Чујеш Станисаве, да ти кажем нешто, рећи ће ти један пут Милан, осмехнувши се.

— Хајде говори баш сам те вољан слушати, одговори Станисав.

— Познајеш ли ту Зорку Ч* што седи тамо у вароши.

— Павину прију је ли?

— Јест, јест, њу?

— Врло добро. Знам се с њом лепо поодавно.

— Баш лепа девојка. Је ли вере ти како се теби допада?

— Лепа без сваке сумње, а што ти баш она паде на ум?

Милан се смешио.

— Зар ти не знаш да је то ђачко од стари-не беседити о лепотицама, а особито моје. Још у већим школама, сутра прекосутра ето ме у животу, у тој најгрђој прози, која настаје после ђаковања. Ваља да је ту доста узрока.

Станисав се насмехне и махне главом отресајући прстом пепео с цигаре. Милан се међу тим давио чисто у дувану. Цело му лице димови покрише.

— На лепо Милане — проговори Станисав — још ћеш ти и да се заљубиш, душе ми, што веле наше романије. Враг си, а лепа је Зорка.

Милан ућути и ходаше преко собе, па онда погледаше кроз прозор. На западу се смешило крајње руменило белог данка, онако лепо, онако дивно као сваки растанак.

Не би то чини ми се срце било, то би била ледена нека стена, која би и према тој лепоти остала немарна. И за то се срце у човека онако успламти у такве тренутке. Зато душа пла-

не необичним огњем, њојзи је тада све лепше све дивније. То су они часови што зачињавају леденост и горчину овога света — што нас на-пајају божанственим светом, отресају нас чисто од свију мана и буде у нама најчистије, најсвечије осећање.

Таки часи синусе Милану кад је из Станисављеве собе на поље погледао на ону неизмерну лепоту. У души се његовој засја Зорка у белој хаљини, враголастих, малих, црних очију, пуних црномањастих обрашчића. Учини му се како јој се на грудима заблестала дивота некака, како се неки вртови чисто расцветали на оном станку вечитих милина где је и само одело онако смерно, онако чисто ништаво прионуло уз ту светињу.

У руци му се угасила цигара. Занео се, опно се чисто тим. Приступи столу да је на ново запали па проговори:

— А чујеш Станисаве је ли да ти волиш Паву из свег срца?

Онај се чисто зачуди томе питању, нешто изненада бејаше.

— Волим Милане, ја сам ти то казивао, а наумио сам баш сад да ти покажем, како сам смислио да то и она сазна.

— Слатко је то! Не знам која је то милина, којом се прси у човека шире кад помисли да некога љуби. Ко је најветрењастивији и он се чисто смири у те божанствене тренутке!

Станисав је уздахнуо. Гасећи цигару укоченим је очима гледао у сто, у неки увео цветак, који је стајао на њему.

— Тако је Милане! Ја видим да се ти нешто мучиш да ми кажеш, па ти је тешко. Је ли доиста да ти љубиш Зорку?

— То сам хтео да кажем — рече Милан, па некако — знаш већ да ти ја несам врло вичан таком разговору.

— Ти је можеш узети. Срећни ћете бити!

— Ти већ проричеш?

— Ја ти кажем као што бих сам себи желео. Неси несрећан. Ти не мислиш много ни о чему, али ти све иде од руке, у свему си срећан. Чисто те је Бог тим благословио.

— Станисаве, Станисаве! да знаш колико желим да ти то погодиш!

— Ја ти кажем — људи који тако умеју са светом као ти, обично бивају срећни. Са светом није прилике радити попреко. Ваља трпети, ваља се често многим и многим оглушити а ја то не умем! Ти си много срећнији. Ти видиш где сам ја сам, где никога не тражим, где се сам са собом гледам забавити и утешити. Тешко ономе, ко на то спадне, тешко човеку коме једина самоћа у утеху остане! Много сам ја такав, то су веруј Милане, најнесрећнији људи.

Станисав изгледаше врло сетан кад је ове речи исказао, он извади испод својега стола неке хартије, које су биле закључане у скрињци. Свећа је горела, мрак је био одавно.

Милан се примакну ближе и седне покрај њега на диван. Станисав му почне читати а на хартији је било ово написано:

„Из забуњених осећања, која су ме у овај мах прелила, шта вам знам у првим врстама казивати?! Којој се речи можете надати из груди напуњених осећањем, али не осећањем но блаженством?... То је олујина, тешка олујина, коју ће једино сунце моћи разагнати... а то сунце, то ја још изрећи не смем, још је само надање што ми душу прелива што из њезина уздаха мирише!

„Али чудити се, дивити се божанству, које су анђели иза себе на земљи заборавили кад оно на небо прнуше, ох то је слободно, то смем, томе нико не може поставити краја овога света!

„Да није тих очију, те душе што тако умиљато на њих гледи, да није тога тихог божанственог а прелепог осмејка, да није белогрла, ово којег би само звезде и небеска сунашца могла бити ћердан, да није те мекане дивне косице... ох, чини ми се ни пола света не би било нити би ми зора сјајила онако дивно, нити би ме вече заносило оноликим чаром. Умиљато осмејкивање као да се отима о лепоте и милине с најведријим, најбелим даном. Али погледи, погледи, једино што ћу вас замолити, то је да не погледите њима у сунце јер ће помрчати, да не погледите у зору јер ће је онако лепе још брже нестајати, да тако дивно не загледате вече јер ће пре да издахне на крилу тамне и жалосне ноћи...“

— Доста ако Бога знаш Станисаве! преки-
не га ту Милан.

Станисав је дуго још гледао у хартију али
је ћутао. Затим савије све како је и било па о-
стави!

Тако су седели донекле ћутећи.

— Срећна ти била Пава, Станисаве! Да Бог
да се њом веселио!

Станисав се осмехнуо па је пружио Милану
руку како је свесрдније могао.

На пољу је добош ударао. Застајкиваше па
и опет убрзаваше и хујаше све већма и већма,
ишао је ближе к Станисављевој стану. Свет се
разилазио с улица. Станисав и Милан се опро-
стише, Милан оде да то вече прође који пут ис-
под прозора своје Зорке, да погледи како уну-
тра гори свећа, како се испред завеса вију чу-
дни ликови а по надш о нека лепушкаста глави-
ца, поносита, лепа и сва бела као вила. Бар се
то тако чинило с поља. Милан је желео да кроз
тако неке прозоре само некога, да само некога
види, па ма остало све ишло како му драго.

А и Станисав није био боље среће. И он је
сиромах био осуђен да мисли тако о једној ле-
поти, да премишља како то да све тако поста-
не као што је, од куда ли то све тако. Кадшто
би у себи прошаптао име Пава — ућутао би,
намрштио би се и постао би врло озбиљан. Али
то клето име бејаше тако некако ђаволасто, да
ни мало не хајаше за сву његову збиљу. Име бе-
јаше као какав лаган и хитар леп анђелак, што
се све врзе око тебе и кад ти не ћеш, али не-

како тако да ти опет не можеш ни да га погле-
диш ружно, камо ли да га отераш па и кад би
рад да се већ растанеш с њим, онда ти је опет
жао да то буде у онај мах, рад би који минут
касније. Па и у сну не мирује... О, враг је тај
мали анђелак!! И Бог би знао колико има го-
дина и векова од како га људи знаду па га вазда
зову женским именом: *љубав*. И он се наврзао
сад на Станисава. А за чудо је како се све во-
ли створити у неко девојачко име!

V

Мисли су пакао!

Гете у Вертеру.

На отвореним се прозорима лепричала тана-
на бела завеса. Дивна је изба била окренута на
запад — сунце је сјало жестоко, било је таман
око подне. — Ту је седела Пава сама самцата,
задубљена у чудне мисли, у чудна осећања —
баш је тада прочитала била писмо Станисавље-
во, с којим смо се ми већ напред упознали.

Мекано јој бело лице беше тако пало у при-
сенак, па тек тада сјајаше свом својом лепотом
они руменкасти округли обрашчићи, а очи јој
преливене неком збиљом а задахнуте и опет бо-
жанственом умиљатошћу погледаху кроз прозор
у врт, у цвеће и у плаво далеко небо.

Чудно је говорила ситна књига из руку мла-
ђаних, врелих... Ту ти је било саливено толи-

рада би се врнути натраг у рајско детињство да отален боље стазе бира — али је може бити касно, може бити да је спазила колико је мора иза ње остало, може бити да слуги где ће је опет тежак вихар сагнати са те стене, где ће се ње опет дочепати таласи...

Или је силна и племенита љубав Станисављева била неприступачна срцу Павину?

Та оно је од себе онако добро, онако лепо као и лице њезино... али може бити да штогод смета, или какав осмејак или какве црне очи или каква друга умиљата слика што се зараније савила на њезино срдашце. Или је њу на послетку свет однео са својим вртлозима и вихровима из тог племенитог врта божанствене љубави, па не мари за његова осећања, или је то па је сад може бити дошао цветак из тога врта у походе лепом чеду своме, па га љубнуо својим мирисавим божанственим усницама, а чедо га осетило а није разумело, а чеду сетуга на срце навела, чедо је остало болно с те походе.

Голема је то туга. Али Пава није остала све једнако тако сама. Дошло је било време ручници, отишла је тамо, и кикот и смех, шала и збиља завргоше са свим у заборав лезу тајну њезину... Станисављева писма као да није ни било. Пава је била у свету, њојзи је био мио свак, који се на њу лепше и умиљатије осмехнуо. Место силене и срдачне љубави, у којој се осећа — у њој опет завладаше слађани санци, лаке маглице обавијаху те санке, па њезина душа — коју опет не бих прекорио лакоумљем —

не умејаше из њих извести да они јесу лепо, китнасти — али да несуде тако да животу буду темељ, да су то само санци, који баш онда одлећу кад ми мислимо да смо их ухватили да се њима веселимо.

Било је вече тај исти дан.

Са Станисавом се није састајала, видела га је само из далека. Тада га се сетила после оних часова, али се чудила шта ће да мисли за њ. Тако сметено бејаше у ње осећање према њему, тако се она сама чудила томе осећању. Превелика често озбиљност Станисављева није годила њезиним жељама — његови осмешци и колико у њима бејаше пуно умиљатости и љупкости опет беху преливени чудним озбиљним осећањем. Често у њима бејаше сет неки... а њезина је душа волела лакост — те то њојзи не могаше годити... Је ли то била нека несрећа?... А чија би могла бити?...

Вече беше лепо баш од оних прелепих, божанствених.

Таман је Пава на врата ступила да изађе на улицу а пред њу ступи Драгић.

— Ох, Паво, како се лепо сусретосмо — проговори он и стане: — Добро вече!

— Бог вам добро дао Драгићу! а откуд ви баш тако. Чудан сте неки шетач, све вечером шетате.

— О, о, опет Драгић започне, да смо се сто пута договарали — ви с врата а ја с улице.

— Та знате, досади ми се самој па изађох ма-

до на улици, ту се човек овет може прилично забавити.

— Е па видите како је! Месечина кроз облаке. Тај сумрачак...

Пава је погледала горе где се светљаху танани сребрнкасти облаци обасјани месечином, а месец се блисташе кроз њих некако сетно. Подаље се прнио један густ мрк облак, па то свету даваше чудну неку тугу. Тада јој лишће обасја озго бледа та месечина, и оно беше тако дивно, тако божанствено!

— Па чим се Бога вам бавите све тако сами? упита је Драгић. Како вам пролази време?

— Дању радимо, а кад немамо посла читамо или дођу другарице па заједно радимо те се разговарамо. А вечером се опет нађе што чим ће да се проведе време.

— Та да, тако је... Прође по неки момак, а ви на прозоре, па гледите, смејете се, и тако иде време.

Рекавши то узимаше је Драгић испод руке говорећи:

— Изволите да се барем прошетамо кад је тако лепо.

Пава је пошла за њим насмехнувши се:

— Како ви момци опет свашта спазите!

— Зашто не бисмо, ми опет кад ударимо којим путем све мислимо како ће се која лепојка осмехнути и погађамо шта ће која да рече.

— Још да можете погодити, одговори Пава и осмехну се с неким поносом.

— Ала Боже, одговори Драгић.

Ту хваташе Паву другом руком за њезину мекану малу ручицу. Ходали су покрај једнога врта, који се мимо кућу до на улицу промакао па их је љубавно осенио својом сенком. Из врта је мирисало најблажим мирисом свакојако цвеће — а неколико белих ружица беху обориле своје беле главице па се сијаху на месечини као каке упокојене веренице што излазе из гробова те се по ноћној тишини веру око двора својих вереника. Густо орахово лишће спустило беше цело место где су они стајали у присенак ваља да да се у оном чудном мраку као испод каквог божанског вела дивније покажу лепоте Павина стаса и образа, лепоте оних прса, на које се чисто све милине бејаху савиле.

Ту га Пава погледа погледом пуних лаганих жељица, погледа га ватрено; па обори очи земљи, оне лепе...

— Та немојте све тамо у земљу гледати, несте зато да гледате траву и цвеће!

Пава подигне очи па га опет погледа исто онако.

Он је ту сусретне својим црним живим очима, па јој полети на уста с пољупцем.

— Ох, анђеле! јекне му у тај мах из занесених прсију а пољубац је и опет као бели голубић полетео њојзи на усташца.

Груди се шираху у лепе Паве, разгрејане оним пламенитим, оним бујним огњем. Тај чар је занесе, он је опи, и њезина млада главица паде занесена на прси Драгићу.

Драгић је истина био од чудних људи, од љу-

буди магле, да се у њих замота све што је сетно и пребујно из тих успомена — па да сине јасан и ведар данак. Така је била душа, тако је било срце њезино, освртала се за неком меком душом, узбуђена је онако силно жудела да ко-ме у загрљај полети... али се заман освртала, мислила је већ да је заман жудела!...

Е тада дође Зорка.

— О пријо, кликне Пава, баш ми не би могла бити никад боље дошла но што си данас. Још да знаш каких имам ружица у врту?...

— Шта Паво, зар у тебе још ружице трају?

— Имам једну месечарку ружу па цвета, све развија цветове лепше иза лепших?...

Зорка се насмешила на ту силну Павину љубав према цвећу. Знала је да она није онако јако волела бавити се око цвећа колико је сама, јер је Зорка ваљда била најжешћи пријатељ цвећу између свију београдских госпођица. Руже, лале, зумбуле, бурђине, ружмарин, божје и остало цвеће тако је волела и неговала, да се често по читаве сахате само око цвећа забављала!...

— Па да пођемо Паво у врт, да видим ту твоју силену хвалу!

И две прије ухватише се за руку па одоше у врт.

Редом је обилазила Пава цвећа и леје по врту. Али је то врашки чинила. Показала је Зорци и оне хваљене ружице, и оне се Зорци допадоше тако да их је две три у киту накидала па понела. Љупкоме је то момчету наменила,

једноме срећнику, којег се обично сећала кад је чула где когод мимо прозора вечером пролази, кад је гледала сунце где залази, кад је имала у рукама леп цвет, кад се кадшто према месечини шетала по калимегдану па гледала сенке бурних шетача и сањача! То је момче био Милан... и Зорка је њега љубила, онако исто као и он њу; њих су се двоје разумевали!...

На послетку доведе Пава Зорку под оне орашчиће. Испод њих је стајала клупа.

— Хајде да седнемо Зорка!

— Зар си се ти Паво већ уморила?

— Није пријо, али куд да хитимо, један пут си ми дошла па хоћу да те слађим свачим што је сад мени мило. Ви гамотнемате овако лепих вртова па и не марите за њих, а мени је ту често читаво друштво, одабрано друштво! от ви Зорка је села, погледала је на лепа орахова дрвета, а даље на ходнике лозове, на осталу лепоту, па на цвеће које је сад баш обишла, а које је било тако лепо, које се њојзи онолико допало!

Пави је тиграло срце од врела осећања. Шириле су јој се прси, гледала је у Зорку, али је Зорка седела замишљена.

— Чујеш пријо, почне Пава полагано кидајући испред себе с травке једне листак.

Зорка јој се окрене нагло.

— Синоћ сам била с Драгићем. Шетали смо се.

— Како то. Где сте били?

— Ту пред кућом.

— Па куда сте се шетали?

— По улици.

— А кад, у вече?

— Та према месечини — мајка беше на авлији, а ја изиђох ван, кад тамо Драгић. Тако, ето знаш!

— Па ваља да сте се штогод и разговарали.

— Доста, ти знаш да је он разговоран, а лепо се и носи и влада!...

— А како си се ти Паво смела сама шетати с момком? ... проговори Зорка смећећи се, која као да погађаше да има Пава још нешто да јој каже.

— Па шта је то? Одашта једнако страхова-ти? прекине јој реч Паво.

— Боже, пријо, то је он тебе још и пољубио. Ја бих се смела опкладити, — проговори на то Зорка ухвативши Паву за руку.

— Ху, пријо, како то говориш, Бог с тобом, остави се молим те, рече Паво, руменећи али тихо, лагано.

И колико се Паво бајаги ђудала, њу је Зорка све искушала, и њојзи Паво приповеди све што је у она тога дана било, али то није било ништа друго но оно девојачко устезање, које толико доликује и казује огледало праве душице, која је сакривена у тим прсима, које су се тако нагло рашириле, букнуле од ватреног момачког пољупца.

За тим се заметнуо даљи озбиљнији разговор о удавању, Паво се хваљаше Драгићем.

— Да ме хоће он узети! Како се лепо носи само! проговори на ново. Он би ме као душу

волео, имала бих увек лепих хаљина, прстења, златних ланаца, сахат леп... ух, слатка моја Зорко! Све другарице да ми завиде!

— Пријо, пријо, не знаш како се љуто можемо преварити прихвати Зорка, ... Зар не знаш шта се оно пева:

Као што је оно ведро небо

Часом ведро а часом облачно,

Онако је срце у јунака,

Час те љуби, час те се окани!

све се ја пријо тога плашим.

И ту Зорка уздахну неколико пута, као да се сетила и она нечега и као да јој се лака жељница винула некуд из лепе њезине душе.

— Ох!... Није Зорчице! Није!... Где би то било?

Ту стане, па за тим опет почне:

— Знаш ли Зорка, Драгић пролази сваки дан крај мојих прозора. Пролази ли он и твојом улицом?

— Још по кадшто и по три маха. Ја теби кажем ти се у то не уздај!

— Е, па — Боже! Тамо му је може бити пут!

— Може бити, одговори Зорка, али ја дати право кажем, како сам га оно први пут видеала, није ми се ни мало допао. Ја више волим Станисава. Ти њега никад не помињеш, а знаш кад отојич одмах пошто сам ја дошла прође! —

— Па где ће се сваки момак допасти свакој девојци!

— Бога ми Паво, ти се вараш. Ти ћеш да страдаш. Ја бих да сам на твом месту сваки пут

волела Станисава но Драгића. Та Станисав је лепши од Драгића?

— Хајде молим те пријо, што ти се он толико допао. Ја не марим за људе, који су престано скоро замишљени, озбиљни и жалостиви.

— Шта то чини?... А твој Драгић није никад ни једно од тога свега. Шта значи то?... То су ветрењаци, који што данас реку сутра већ није!

— Чини ти се... не знаш; да знаш ти би говорила друкчије.

— Бога ми пријо, преварићеш се, верно срце значи у љубави, заман пољупци, заман грљење!... Верно срце тражи ако ћеш да си срећна, не тражи осмејака, очију варљивих и лепо накићених момака.

— На шта ту треба Бога ти, ја ћу се удати зањ, бићу његова жена и више ништа! Шта ће ту вера и невера?... Ми смо то само читале којегде, па мислимо Бог зна шта је, није то ништа!...

— Ја ти кажем, јер и ја сама знаш да мислим тако.

— Па како ће бити друкчије с тобом и с твојим Миланом. Испросиће те сад, удаћеш се зањ, па ћете живети!

— На зар ти мислиш, очију ти, пријо, да се могу двоје састати да буду срећни без љубави?

— Само ако ме узме Драгић — ја не знам за то уздисање, он се онако мени допао, волим што је богат, што ћу се лепо код њега носити —

то је све!... Нити је он мени писао занесених љубавних писама, нити сам ја њему!... Ја у томе налазим сву срећу што ће мени добро бити код њега, што ћу бити са свим задовољна.

Зорка махну главом.

— Само после гледај кога ћеш клети, кад сад тако мислиш, тако лакоумно о свему томе.

Пава се смешила. Пред њом стајаше с једне стране срце растворено и замирисано најчистијом и најплеменитијом љубављу, која двоје младих и онда усређава кад им само суха коралеба остаје, — с друге стране стајашу ватрени пољупци, силно грљење и сјајност у којој је вазда толико таштине. С прве стране задисаху душу мириси, одвођаху је у небески свет, а с друге сјајност и хука живота земаљскога заблештаваше очи ненавикнуте на то све. Онде беше живот зачињен божанственим радостима које само чежња може спремити, овде се сијаше бујни, таштином напојени свет са душом својом свима злима задахнутом. Једно је њу у неке само часове заносило, сјало јој онда кад јој се у души пробудила она света искрица анђелска, — а друго је њу опијало и заносило у тренутке где је владала светска сласт, где је љубав била заборављена према сјаности из овога света... где су се вијали испред њезине душе санци светом опијени, таштином задахнути!

Ти су је санци и сад сладили, она се није радовала што ће је тиха племенита чежња примити у свој божанствени загрљај и обавити својим светим огртачем, није се радовала рашире-

ним рукама зажуђене љубави, но се радовала прстењу, брилијантима, свилоном руху и злаћаним гривнама, које су јој сјајиле из Драгићева загрљаја, из његове љубави...

Станисав је био потпуно заборављен.

Зорка је знала све. Она је добро познавала племениту душу Станисављеву, која је била вешта светским злима, која је умела из света уживати само оно што племенитости и честитом срцу годи, — знала је шта значи она његова превелика озбиљност, оно сетно замишљено лице. Знала је добро како Станисав љуби Паву, како ли би она била срећна с њим, знала за то, јер се и сама прилично познавала са Станисавом и јер јој је и Милан зато подоста казивао. А она је била Пави права истинита пријатељица — била је међу тим сама срећна, јер ју је Милан већ намислио да испроси и просидба је била намењена за прву недељу, па је хтела да своју прију обавести; да је сачува да сама себе не стропошта у какву несрећу, која би је у гроб отерала, с којом се не би пре тога растала. Волела је Зорка Паву, волела је може бити више но и сестру своју — она је волела и њу а није била рада ни Станисављевој несрећи... Сувише што је добро познавала Драгића ко је!

Зорка се поносила што је била тако срећна, у ње је срце кипело чисто од милоте... није радо гледала своју добру а детињасту прију где се може са своје зле навике онесрећити... мислила је да је њојзи као другарици, којој је срећа раније дошла у походе, чисто нека дужност

да млађу другарицу светује да јој не да отићи на рђав пут. Љубила је чисто, њу је њезина љубав срећом запајала, њу је чежња веселила и доносила јој оне тихе а опет чисто жалостивне и слатке часове... њојзи је чисто жао било видети и чути како у свакога не бива тако.

Али се Пава непрестано радовала ономе својме — она није разумела Зорку... није разумела ни Станисављева осећања.

— Шта знајеш отац твој? —
— Милан, него то је јој одговор —
— Ја сам знао да је тако. —
— Боже мој, гледај то! —
— Ја сам знао да је тако. —
— Па Милан испросио! прошапута Драгић ходајући сам преко своје собе.

Било је већ под јесен, лишће је жутело, могао је свак спазити да се спрема зима.

— Милан испросио и у прву недељу свадба! У тај мах крцне неко на вратима.

Био је баш главом Милан. Драгић изађе предањ.

— О, човече, проговори он, од кад се и кад несмо видели нас двојица, ти као год да се некуд кријеш.

— Не кријем се него слабо куд и идем. Волим да сам сам, а сад већ није оно ђачко време кад сам био први у сваком друштву. Сад се и мени ваља бринути за своју кућу. Ето свадбе, ето богме газдарице у кућу. Доста се самовало.

Милан је изгледао врло озбиљно, много друкчије но онда кад смо се с њим први пут познали на калимегдану. Али сад није ни био онај, и

стекло се много којечега у његову животу што је кадро било оборити ђачку лакост и ведрину те турити место ње озбиљност. Али опет и колико је био Милан озбиљан, непрестано се на њему огледала она иста лакост и ведрина особито тада, јер је он само у таке часове између својих познаника одлазио људима као што је био Драгић.

— Па баш свадба у недељу, проговори Драгић Милану, који се беше наслонио вољно на дивану — па се осмехну на те речи.

— У име божије ето!

— Боже мој, баш ти је то чудно, настави на ново Драгић; ето си до јуче штоно реч, био ђак, па сад на један пут хоћеш да се ожениш. Баш су људи чудни. Право веле који год тако кажу. Па како мислиш живети?

— Како сам и досле. Мени хвала Богу није никоја невоља, имам својих добара, имам свега, још ми је само требала лепотица једна — па да могу живети са свим задовољно!

— Лепо Милане, говораше Драгић прелазећи полагаано с обореном главом преко собе као да је нешто мислио.

— Да не ћеш и ти просити Паву?

— Не знам; но чујем да има доста новаца. Бар бих се могао помоћи и ја!

— Могао би истина, но то је већ на страну. Ти си и онако богат. Лепа је... а ја чујем да си науман да је просиш.

— Ко ти то каза по Богу?

— Ти мислиш ти сам то можеш знати. Још се неси ни нашалио а свет већ зна. Као да је и она сама рада.

— Она сама рада?

— Да како!

— Али да она није за ким занесена. Тога се ја бојим.

— Па зар не знаш да је за тобом?

— Не ће бити! Знам ја шта је та љубав у жена. Сањање голо, више ништа, и играње!

— Шта знаш може бити и да није, одговори Милан, него то на страну!

— Ја сам њу истина да ти право кажем и љубио и грлио. Чудо лепа брате!... Могао бих се њоме оженити, а особито кад је богата.

— О, Боже, ала си чудан! Та теби за живот жена треба, а новци не! Шта све њих спомињеш!

— Не, не, још чујем да Станисав њу воли, а њега страшно мрзим. Све се бојим хоћу ли се не ћу ли оженити, али то као да ће баш да претегне. Баш хоћу! Да се зна да је моја, да није његова... Та шта?... И мени се додија та клета самоћа. Све једнако сам. Добићу лепу младу жену, добићу новаца па куд ћу боље?!

Милан је ћутао. Може бити да не би ни долазио да је знао колико ће се Драгић показати слабачак. Драгић се беше раздрагао толико, издао се на један пут више него што је сам и хтео и мислио и имао обичај. Али опет колико би се ти погледи код другог учинили озбиљни, колико би ко, ако баш и грамзи за новцем, старао

се да ту љуту жеђ и жељу сакрије — он је мало на то полагао. Новаца ради, ради голе своје самовољне воље да и он буде међу оним људима, за које виђаше да се махом мисли е су срећни што су се оженили; он науми да испроси Паву. Био је уверен да ће му је дати.

Хладно се тај дан опростио Милан с Драгићем па отишао.

— У име божије! VIII.

И јесен је прошла; озбиљна, сетна јесен, тако богата тугом и тихим заносом!

То тужно чељаде заиста је тужно свршило. По најгорој лапавици и киши пролетеше први праменови од снега, дуну хладан горњак, — наста зима!...

Више није било бербе, ни грожђа... још је по нека јабука казивала ти о лету, о лепим вечерима, а слатким шетњама и дивном сањању...

Али је ветар хујао силно!

Бела копрена пружила се беше на далеко и на широко, кроз шуму кад погедиш, где си се пре радовао зеленилу, можеш се јако радовати светломрцању грана засутих снегом, кроз његов пребели вео.

По калимегдану хуји вихар, насипа сметове, сицље ширимице снег и витла се са сухим прањењем до под само небо. Истом — да ти је отален стати па погледати — отисне тако исто

бесан ветар читаву бразду па је јури дуж улица крововима засипљући дрвље и камење.

Такога времена није чисто нико запамтио. А беше баш у недељу, баш у недељу кад ће да буде први бал тих месојеђа.

Испрекидано је ветар доносио гласе од звона с велике цркве. Младе цуре још се, које су се тај дан први пут на бал spremале, тужаху, уздицаху... Понека је по читаве сахате погледала кроз прозоре у небо, у облаке, не ће ли се један пут разведрити... и стајала би ту и повице заиста да не долажаше мајка терајући је отален да не озебе... А она би волела и озебити па лежати недељу дана но да се здеси па да не оде на бал... А још јој је то може бити први пут у животу! Сад јој тек настаје девовање, то је прва сладост, коју јој жудној и млађаној пружају.

Станисав је седео у својој соби. Испод прозора његових беху велике томице снега. Сава се видела бледа, тужна, потавнела — око ње са свију страна витлао се бесан вихар давећи се у њезиним водама.

Пред њим је стајало једно писмо. То писмо је било од његова пријатеља Милана. Милан му је писао оно што је њему Драгић казивао. Као твој добар пријатељ — стајаше у писму — не могу ти то оставити неказано. А не хтедох да остане ни докле ја к теби дођем, јер би се то још већма отегло што сам ја тек сад дошао с пута па доспео да ти кажем то што је већ поодавно било.

Станисав је прочитао црна слова, сазнао је из њих гласе, који су били лед, били огањ, били чисто блага утеха.

Час му се срце следило, стајало је као санта, ништа га није могло у тај мах дарнути, било је као сиви камен, који је стајао укочен у свету не разумевајући ни јада ни болова, ни сладости његових. Ох, пусте среће да је вазда могао остати тако! Колико је то желео Станисав?!

Час је опет минуо лед, растопио се (од једите мисли као од највећег огња, срце је плаћуло чемером и једом на тај чудни свет, у коме ништа по жељи не бива, где те нико не разуме, где често ни једнога пријатеља немаш да му се потужиш и да му кажеш јаде, где ти се чисто срце распуца од туге, а чаробне лепоте наоколо само већма пале мржњу на свет, на људе, на све.

А на послетку, пошто Станисава минуше свата осећања — засија му блага чиста утеха. Разби се немарљивост, разби љута срдња о благу мисао једну; душа му се насмеши а њему дође као оно тици кад угледа пред собом плаво небо а испод себе дубоко предубоко свет са свима и сластима и чемерима. Тицу ништа не везује за тај свет — слободом је напојена, ништа јој не пречи, она се пушта крилима, дише мирином, сласт јој је снага што може да леће по тим крајевима, које јарко сунце згрева а блеђана нежна месечина милује! И њему тако место света засија пустиња, јер ту нема ду-

ше његовој души, јер ту њега није нико разумео — па у ту га пустињу кано тицу на лет нека ведре сјајна жудња позиваше. Мину га жеља да прође сву широм ту вреву, да јој окуша све чемере у бујном и наглom животу, да види еда ли је што више сласти у вреви и трвењу, еда ли се ту лакше утапа чемер, којим је толико била затопљена његова душа.

Станисав је најпосле наумио да пође у свет, да остави Београд не би ли с њим оставио све и горке и слатке успомене, не би ли у јурењу кроз свет закопао свуколику бољу своју.

Али му је још једнога жао било; жао му је било нељубљена злата свога — лепе Паве.

У ње је мислио, — жудео је то најсилнијом жељом — да пађе утехе од свега што би му додијало, мислио је да ће у души тога красног лепојчета наћи врт, по којем ће му се душа разгаљивати од сета — мислио је да ће у загрљају тога малог анђеока наћи рајан, који није нигде више остављен ни надању човечијем... али лепо чедо није ходило стазама његовим, њих се двоје ето не разумеше, у томе је била сва несрећа.

Њу је жалио, јербо је њу љубио... а није било на ино по му се ваљало растајати с њоме. Што је човеку немило, или на послетку свом ватром и душе и срца мрско, оно му се лако и одбија од душе — али што му је мило и драго, никад оно не заборавља... несрећу својега милог може срце већма жалити по своју, тугу његову већма туговати по своју!

Тај дан је био бал — рекосмо већ — први тих месојећа.

Да ожаљеном а непрежаљеном своме злату каже од срца све што је и како је — наумио је био Станисав да се с њом састане последњи пут на балу; да је прихвати још једном за меку белу ручицу, да јој један и први и потоњи пут у игри обавије руку око витога стаса не би ли се у том додирнућу из његове душе створиле околне анђелима све оне добре жеље, које је он у свем срцу гајио и неговао.

Мало после подне престане тешка вејавица. Стазе се стану пртити по навејаном сухом снегу, сметове су испред кућа лопатама одгртали и чистили где су били на путу, или где су коју од оних силених тесних уличица београдских сву засули.

Е колико се томе обрадоваше и наше лепотице!...

Одмах ти се стаде опремати рухо за бал, пантљике и хаљине једнолике, лепо цвеће и остало што ја несам толико вичан по реду бројити. Али ако ово и која од лепотица ушчита, знаће и сама поправити погрешку и сетити се и овде који пут колико се радовала кад је пошла на бал, па се тако опремала.

У зимње дане није тешко дочекати мрак. А и он се тако некако из невада спусти да га чисто не осети ни онај, који га је баш нарочито вребао.

И жељен сахат дође.

Саонице су једне по једне долетале из београдских улица на велику пијацу пред „српску круну“. Сала је код круне жељна гостију, често никад невиђених, жудела их и сада да их својим чаром забави.

По сали све ври, лепе се госпођице, што су толико желеле, разговарају сад с многима, с којима им беше само ту прилика да се познаду... ту се просипаху наде као бисер, многа жељаше којег свог познаника уплести у своју црну или смеђу свиону косицу, многа жељаше понекога намамити да јој мешће пролази мимо дворе — да поиште допуштења за коју походу или да му зада посла како ће се познати с татом или с наном да би ћерку мешће виђао!... Е на шта ту јоште нема, а што не би и било међу толиким цвећем, толиким лепојкама, шта ли ту којечега не би зажегле толике очи, све пуне враголије и збора?... Нека може бити поносито диже лепу главицу што је толике романа прочитала на сад уме боље диван заматати и боље сијати досетљивошћу и осмешцима...

Свирка захуја.

Дивно српско оро таласало се са свом поноситошћу и озбиљношћу... Лепе витке руке млађаних играча по кадшто се стезаху, замахиваху једна другу у оним тренуцима кад је срцу дошла воља да силније куцне а нози да хитлевије полети. Тако би то може бити до зоре, а може бити и до века трајало да и ту нема краја, краја, који све земаљско свршује.

Сад се опет разговара, шета!...

Зорка је дошла на бал са својим Миланом. Невестински се понашаше, још беше срећна, па се срећом понашаше. Не би ништа чудније било, но што је чудно како је убрзо нестало слика девојачке шале и умиљатости што се до века смеши. . . . Зорка беше невеста, њезин осмех не бејаше већ онако ђаволаст, не занашаше онако као девојачки — у њему бејаше благост, бејаше милина што је срдашћу све по вољи, што је чежња загрлила своје најмилије жуђење.

Милан се беше баш нашао с Драгићем, па нешто збораху. Зорка погледаше по сали. У тај мах баш ступи пред њу Станисав.

— Аох, госпођице, проговори влађајући се њојзи — доиста сте врло задовољни! Да се на што потужите издало би вас лице да није истина.

— А на што би се и тужила, одговори Зорка пружајући Станисаву с оним благим осмејком своју белу руку! Срећна сам! . . . Станисав се окрене на страну да не би уздахнуо.

— Благо вама! Још да знате колико вам честитам!

— Па ја сам уверена да сте ми пријатељ, желела бих таквих пријатеља више и себи и своме Милану; а још више вама среће колико је доста за вашу благост и доброту.

У то се обрне к њима и Милан.

— О, Станисаве, од куда ти, несам се надао да ћемо се наћи овде.

— Што се не бисмо нашла. Ти знаш да се добри пријатељи налазе вазда где се не надају,

— Тако је, тврђаше Милан. Међу тим свирка на ново захуји, што је била мазурка.

Станисав је играо с Павом.

После игре се настави наоколо шетња.

— Чујете ли Паво, почне Станисав, зашто ми не одговористе на оно моје писмо?

Она се осмехне.

— Ох, махните се тога, Бога вам, шта вам је то сад пало на ум!

— Знам шта је, прекине јој Станисав реч, немојте ништа ни говорити. Ја не бих рад вашој несрећи!

— Шта Станисаве зар је и ово тога реч? Ја сам у веку у коме је сама срећа!

— Само допустите да вам кажем као добар пријатељ да та срећа јест у веку вашем, али ваља је опет наћи. У том веку заноси лепота, богатство, сјајност, накит, и иза њих се може често јавити најгоре зло.

— А шта ја имам друго да тражим?

— На срећу коју ваш век доноси, истиниту љубав и честито срце према свему племенитом.

Пава се мало замисли ћутећи.

— Па ја сам то све нашао, верујте!

Станисав је дрхтао као прут.

— Ја вас не разумем, кажите ми шта мислите кад то кажете.

Она га ухвати за руку, а њега све језа пробијаше.

— Казаћу вам сад све. Вечерас је ово последњи бал, а она коме је Пава девојка — сутра

на вече је просидба, па за тим и свадба. Мене проси Драгић.

— Драгић? . . . упита Станисав чисто зачућен. . . од куда то тако на један пут?

— Заиста! одговори Пава — да знате! Још су се разговарали, све док није започела друга игра.

Станисав је стајао као скамењен украј једнога стуба гледећи игру. Била је то најмилија његова игра, али њему јако није било до играња. . . Стајао је као стена, могао би ко рећи е је мртав, да није с њега цурио зној!

Што је год било остало наде у њега све су биле једним махом, једном речи Павином пропале. . . Кад рече да је испрошена, њему је тако тешко око срца било да је мислио е њему онај час душа венасти. . . али је био Станисав Србин, јуначки је отрпео зао удес своје судбине.

Е тада га већ ништа везало није, тада му је све од један пут постало сто пута мрже и отужније. Не рекавши ником ни с Богом остај, отишао је он с бала и сутра га већ није било у Београду.

Раскрстио је са свачим. Он је јурнуо у свет пуст и незнан са срцем пустошнијим и од најгрђе пустиње. Ништа га није могло вратити, ништа утешити, а томе се није требало ни нада-ти онда кад човеку дође да заборави све што га у најслаћем његову веку, у младости, и држи у свету, кад му дође да заборави љубав и пријатељство! . . . Коју је он љубио, она њега није разумела, с којима је он пријатељ био они су свет већма волели него што је он могао мислити у сво-

јих пријатеља. — Он је волео пустош и самоћу, ветар и олују, ноћ тамну и мрку у глухо доба — и кроз тај мрак му је до срца могло доћи само оно што је доиста било сјајно, што је доиста могло згревати, а то је била љубав и пријатељство. . . Пријатељство је чудно варљиво — њега љубав није огрејала сунашцем, он није имао више ни у што вере а да би јаде заборавио нагао је у свет да их ту сахрањује, да гледи не би ли их у магли и вихру светског предмета нестало, не би ли их пустош срца кад већ најгоре заболи — прогутала!

Тешки су то часови били. . . Благо срцу, које за њих не сазнава, благо души која се и на њих осмехује.

Живот није ништа више но језеро, у ком се огледа муња с најстрашнијим громовима и најдивнија зора са својим чудесима и милотама. Као што зора као млада несмелица румени све већма и већма па тек на један пут јурне сва као крв црвена у живот — те зачућена његовој ледности побледи, па побели — тако се и млађана ватрена душа залеће у тај исти живот с најватренијим надањем. У животу, у томе језеру огледа се најтише, најумиљатије вече према месечини, а јуре преко њега најбешње и најпоамније олује. И то језеро непрестано остаје исто и живот једнако остаје онај исти ма се колико у њ скрхало јада, суза и чемера. Вера и Бог, тако је!

IX.

Деговање моје царовање,
Цар ти бијаш, док девојком бијаш,
Да ми је се јако повратити
Умела бих момке избирати.
С. Н. Песма.

Боже мој да ли што брже од времена? Док си се обазрео, већ су те минувале злаћане наде — док си погледао нестало је пролећа које се мало час зеленило пред тобом, жуто лишће на-тмурене јесени казивало би ти само како је то некад друкчије било, како је ово само спомен!

Тако и младост хоће да прохуји. Јури као нагао бистар поточић, прелеће и облива ледено камење светских беда и јада, крозањ се, кроз тај поточић и леден камен често чини пун живота, пун милоте; али кад буде у најбољи јек; кад мисли да ће и најхладнијем стењу моћи лепоте дати својом лепотом, онда га на један пут не буде — свет је то.

Дуго се дуго сања — а лепо су ти санци, ништа лепше нема од њих. Шта је ван њих за оним се свагда и у свако доба јадиковало и тужило, а за њима се жалило од како је света и века.

Три године је већ било прошло од како се Пава удада — већ је три године живела с Драгићем.

Лепа је једна недеља била, недеља у пролеће. Дан је био ведар што може бити, калимег-

дан величанствен како је мало кад, сунце се клонило да западне а неколико лаганих облачка огледаху се у Сави, која беше у овај мах тако мирна као што је мирна душа у детета.

Пава је ходала калимегданом са Зорком. Од неко доба је постала веома ћутљива, ћутила је и само се са Зорком разговарала. Шта се разговараше тако две прије и старе другарице нико није сазнавао, оне о томе несу никоме никад ни једне речи проговориле.

Стајала је Пава, али беше врло бледа, стајала је тако сетно да је чисто сама туга роморила из њезиних очију, оних лепих негда, оних ђаволастих негда. Ох како је свет променљив, како се душа мења као зелени листак пролетњи, како буја, нагли, расте, па вене као и он што и увенут и пожутео одлази гробници у наруча!...

— Зорка, рече Пава и глас јој беше исто онако тужан и сетан као и лице, — сећаш ли се некадашњих дана. Хеј јадна друго, три године већ мину како ми оде моје девовање!

— То ти као да не говориш заман. Чисто бих погодила ако речем да ти тако не би чинила — да си ме хтела слушати, јадна друго, видиш ли сад шта је верна чиста и истинита љубав.

Пава је погледа сетно. Задрхта се, мину је чисто неки дрхат, Зорка је прихвати пријатељски за руку.

Две друге несу никад имале нежнијег, нигда ваља да милијег часа у животу од овога.

— Ти си ми се твоје среће сита нахвалила — а ја теби чини ми се никад се не могу најадовати моје несреће. Ох... ала је хладно, ала је варљиво срце човечије!

— Та утеши се мојом срећом. Друговање дели и тугу и радост. Ми смо другујући одрасле, дели ти са мном моју срећу, а ја ћу с тобом твоју несрећу.

— Хеј кад бих могла само часак, само тренутак твоје среће окусити. Друго, друго! Само се једнога часа у животу сећам, који ми ово накнађа, који ми сад отровани живот мало блажи!

— Као да ћу га ја погодити. Ти као да томе дану имаш да захвалиш и садашњу твоју несрећу.

— Па како ми то горчи да знаш?

— Паво, теши се чим ти рекох.

Пава се осмехнула, али горко. Бледе уснице излеваху у том осмеху толико горчине — срце би ти задрхтало да те чисто и пара од ње задахне.

— Ала Зорка ја сам *мученица*. Три године препатих докле сазнах како се управо љуби, шта је тај небески анђео. Па сад кад ме је већ задахнула чиста душа од тог најсветијег божанства, зар мислиш да бих била Пава, Зоркина прија, и њезина другарица од детињства, да бих могла твоју добру душу горчити јадима, које сам сама себи донела. Ала ме вређаш! Ти коју сам толико свакад волела.

Весели осмејак пун блакости и милине са Зорчиних образа мину код ових речи, лака сенка јој се вину преко руменила на пуначким округлим обрашчићима, који бејаху непрестано тако лепо. Показа јој се на лику како је у срцу увређена што је расрдила анђела, што је расрдила душу, тако племениту, тако очишћену за тако кратко време од свију оних санака, оних варљивих зракова!

— Ала је луда младост, настави Пава... ала се лудо заносах за сањањем, за свиленим хаљинама, за златом и бисером, за драгим камењем и злаћаним прстењем. Несам умела гледати на срце, но сам гледала на варљиву слику, коју ми људи даваху, несам умела тражити душу, но сам се заносила за тантим и мртвим сенкама надувеним самим варањем. Хеј свете свете! Много ли њих уздахну овако, али заман, ником не би за науку.

Тада на њој бејаше лака загасита хаљина од проста неког ткања. Бледила на лицу врло доликоваше то све, а танани стасак умиљате душице сад је место пређашњег заноса улевао у душу човеку толико достојанства, толико тајанствености! Нешто се небеско вило по тим блећаним пртама, нешто задахнуто божанском душом.

— А сећаш ли се Станисава Паво? рече Зорка бојаљиво, чисто се опајаше како се једва усудила да то рече.

После онога кобног разговора, после просидбе и удадбе Зорчине и онога бала код српске круне, никад докле не спомену Зорка име-

на Станисављева. А доста је од то доба прошло. У последње је дане Зорка спазила чудну промену на Пави, спазила је како се у њој онај анђелски заматак буди... знала је како ће јој сад синути Станисав, несрећни Станисав, који је тако давно јурнуо у свет па све дотле не дао од себе никаквога гласа. Знао је колико ће племенитост његове душе обасјати душу њезину сад пробуђену, али и мраком засуту. А и Пава није се никад бацила толиком нежношћу у наруча пријатељству Зорчину да се она смела усудити да што рече. Ма кад спомену, Пави се преви чисто неки лаган велик преко лица... Уздахну горко...

— Ох сад бих умела тек љубити ону племениту душу. Несам га онда разумела, а сад је доцкан, све је доцкан. Бог зна је ли и жив?!

— Сећаш ли се сад њега Паво?

— Врло, врло често. Али је доцкан, доцкан... Да сам онда умела знати оно што сад знам, обоје бисмо били срећни, овако Бог зна — може бити да ћемо обоје остати несрећни!

— Јадна Паво!

— Доцкан је, заман је, шапутала је Пава мрко ћутећи.

Тешко је то осећање било које је кроз њезину душу милело, па јој порило чисто срце претешким сећањем. Тешко осећање, али су дани, који су га донели, били тежи.

А бац је сад то осећала јадница Пава већма по икад. Зорчине речи, њезине опомене на оне дане од девовања, који су јој у сања-

њу онако слатко, а онако бујно и буновно некако прохујали — горчише јој још већма дане. Сањање није могло трајати до века.

Удала се за Драгића. Ђутита је била на Станисава и са његова владања и са оних речи на балу. Ни ту га није разумела а од перазумевања долазе често сви јади. Мислила је да је њојзи Станисав зло мислио, није могла никако изаћи на крај с њиме у својим мислима, јер све једнако беше у њезиној души часа кад је неко и неко осећање обузимаше, кад јој се свет друкчији показиваше но што јој се обично показивао, и кад је и Станисав излазио пред њезину душу врло сјајан, врло мио. У обичне оне часе мешала се опомена од ових нередовних, па баш кад је хтела да себи рече да га мрзи, та јој опомена једнако приштапаваше своје сласти зачињене чудном озбиљношћу узнесене душе. Дошао је бал — Станисав је отишао онако мучком, ником се ни јавио није — онако је говорио, онако је хладан био... А ту се блистао свет у најсјајнијој копрени својој, а ту се показивала противност између Павине обичне мисли и њега колико је могла већма. Пави се мрзак, мрки но игда учинио тај ледени човек, чудила се како може бити да и он љуби, чудила се његовим речима, које су јој то исказивале па кад јој опомена од оних часова куцну срдашцу на вратаоца, кад јој дође опомена часа, у којем је божанственија мисао завлађивала њезиним срцем, — она се толико већ беше оглушила и њојзи да се сама себи чудила како је она тако мисли-

ла, од куда њојзи таки часи. . . . На да би отлен горчину засладила вину се около себе, најлепша је она била од свију, спази Драгића, разговараше с њиме, па се оде топити у лако м српском колу, и у играма где се срце к срцу притеже а мисао мисли лети, где се јавља свет чудан, божанствен. . . .

Тако се и удала.

Али наступи живот, прави живот. Онај исти што изгледа онако диван и леп из далека — а што нам се тек онда каже ко је кад у њ ступимо. За чудо је само како бисмо се ваља да триста пута овако исто преварили, а никад се не бисмо сетили свега тога кад би дошла прилика да се на ново преваримо. Јер су слатка она варања која заносе душу лепотом и умиљатошћу.

Иза санака настајаше јава.

Пава се будила. . . . трзала се, гледала је може ли се то још онако живети како је пре живела, али нити је време било оно од пре, нити је она била, па није ни чудо што није могао ни живот бити, јер живот томе двоје двори.

Мину година дана.

Пава је огледала може ли се то живети онако како је она мислила да ће живети у оно слатко доба, које слади надање и чекање, у оно слатко доба, где су човекољубивом животу сви путеви широм отворени, а где весела воља смишља радосна и слободна којим ће путем ударити.

Ма и то не поможе.

Чим је њу обрадовао Драгић од свега онога чему се она радовала? . . . .

Драгић је био обичан човек, он је живео себи а никоме више. Племенито срце радо је, оно жуди, прска чисто од те жудње, да сваку радост, сваку милину подели с ким; жалост и тугу своју племенито срце сакрива у се само, њих оно не износи свету на видик, није радо да свету што друго из себе износи ван добра. А где живот није задахнут племенитошћу, где је по срцу место тога мирисава цвећа обична лука кроз коју река живота протиче, онде је пустош најобичнији гост, најмилији пријатељ. И Пава је била од тих племенитих срца, али од оних, којима Бог није дао да сјају, која су запала у мрак. Пустош Драгићева срца њојзи је задавала голему тугу, већу из дана у дан. Што је год мислила у свему се преварила, све је црње било од свега за што се она надала да ће Бог зна како сјајно затећи.

Карте, каване, често пијанчење по сву ноћ, беше после женидбе обичан живот њезина драгог. Место мила лика, место красних вечери проведених у лепом друштву, место шале и осмеживања тог милог лика, место слатких пољубаца када им није пријатеља — бејаше њојзи пустоћа око срца, бејаше самоћа, бејаше мучна мисао на те сласти, кад јој се драги топио у радости око пуних чаша или седео задубљен у карте по целе ноћи.

Сутра дан га је виђала изнемогла, бледа, дремовна. . . .

Опет је помислила на онај живот, помислила је како би своје драго умела будити миловањем

и пољупцима... па јој је тако тешко долазило, па је уздахнула!

Заман сјајност кад нема чему сјати, па се и она утајавала. Драгић бејаше мало по мало све већма незгодан, све већма натмурен и љутит кад с Павом помало говораше, долажаше често на намрштен и нагло па јој ни Бога не називаше.

О како јој је сиротици било тешко....

Санци одлетяху све већма и већма. Невоља са света пробуди у њој ону божанствену племени-ност. Трпела је!... Притајане невоље гризле су јој живот огорчењем, слабила је, бледела је све већма и већма. Биваше јој тешко, тако најпосле се исповедила Зорци.

Овала је тада била лепа! Лепота задахнута божанством, замирисана рајем синила је сад с њених округлих обрашчића, из њених живих грао-растих очију. Црна коса тако је мило долико-вала тој слици — умиљатост јој из очију дава-ше толикога чара — она је била лепа да јој се сваки диви, да се задршће. Одело ношаше за-гасито; била је као анђео који је с неба овде заостао.

Сећала се Станислава, она се сећала свега до најмањег, сад је разумевала све, али је увек уздахнула... *било је доцкан.*

Сунце падаше. Сава се блистала према ве-черњем руменилу. Испрекидано је долетао глас певача из прека, једва се што чуло али се опет познало да је то била песма:

Деговање моје царовање,
Цар ти бејаш док девојком бејаш,
Да ми је се јако повратити,
Умела бих момке избирати...

— Боже мој! уздахну Пава, па оде са својом пријом!

X.

Неко је знао Павине јаде, неко и није. Свет је врло чудноват, много којешта зна а да га пи-таш од куд? — ни он сам ти не би умео казати.

Али је Зорцину срећу знао свако, а и била је срећна што се мало кад дешавало. Милан је, кад се оженио, постао од оних људи, који тако лепо знају живети у свету, који су вични толи-ко свему да им ни једне сласти не загорче че-мером. Пава је то знала најбоље, зато је и осе-ћала онолико сама своју несрећу. Зато је то-лико и јадала.

И опет прође годину дана.

Пава је боловала, боловала је, само је још свага не издаваше. Била је све блеђа и блеђа. Драгић је терао једнако онако, и горе је често чинио, па сиротици Пави све већма додијаваху ти јади.

Како је Станислав отишао навршило се тада равно четири године. Ни од куд не беше за њ ја-ва, нити се што од кога чуло, нити је он сам коме писао. И отишао је чудно. Ни тада се ни-

је ником јавио. Само је сутра дан Милан добио листић, на ком је било ово написано:

„У Београду, .. Јануара 185..

„Драги мој Милане!

„Одлазим одавде, а биће ти жао ако ти се не јавим макар и овако. Пријатељ ће пријатељу опростити драге воље што му није на растанку братски стискао руку и дољубио се с њим. Сувише је овај растајак може бити и за до века... Али веруј, није ми се могло на ино! Опрости!

„Од неко доба увек ми се чињаше нешто пусто, увек мало, увек ми се све чињаше као мртва зрака од неке сјајности за којом сам ја заман жудео. Како ми је тим постао немно овај свет, често биваше те се готово стресах од силна његова ништавила!

„Или није свет за мене — или ја несам за свет! То је уверење, до кога ме је довело то осећање увек тихо, али разборито. Једно је пак од онога двога заиста, нити ја могу све што бива друкчије разјаснити. Ништа ми се не мили! Ако мислиш да би неко могао сад променити ово уверење, одговарам ти сад да то не би могло никак бити!

„Надам се да ће свему бити једини лек што полазим из Београда. Јурећи кроз свет док ме или смрт не снађе или опет жеља амо не повуче, ваља да ћу мало заборавити све. С Богом остај!

Твој
„Станисав“

И мину четири године дана, па од Станисава не би никаква гласа, не би ни једне речи.

Оли је већ преминуо сиромаш на туђој земљи, оли је своју домовину заборавио, оли га је жеља за њом прошла — оли је на послетку којим оком женским у туђем свету занесен и заборавио да је кад имао друге отаџбине...

Један дан седела је Пава код Зорке плетући нешто.

Зорка јој рече:

— Чујеш Паво, дошло писмо од Станисава!

— Од Станисава?

— Јест.

— А одакле?

— С мора из Италије. Писао га је у Напуљу!

Пава узавираще, уз њу су кипела најмилија а најхладнија чисто осећања.

— О, да ли га је Милан оставио? Можемо ли читати?...

— Оставио је. Ја сам баш тебе ради поиска-ла, надала сам се да ћеш доћи!

Пава је дрхтала.

— Дај га молим те.

Зорка скочи те пађе писмо.

Пава јој узе из руку, брзо га разви и читала је ово:

„У Напуљу, .. Априла 185..

„Драги мој Милане!

„Кад ли је то било! Већ су болан проху-јале четири године од како одох, од како вам се не јавих. Онај чудни бал је последња успо-

мена, која mi je ostala u Beogradu, pa kad ih sve redom preturim, чисто me jeza obuzme kod ње. Дође mi на ум расанак... дође mi на ум сва отаџбина у оним чудним часима где сам толико немаран био за све, за људе, за живот, за отаџбину!

„Хеј мили пријатељу, ти већ ваљда и синове гајиш, срећан си, заиста пресрећан, сећам се да сам ти то казао још кад сам тамо био; а ја, да знаш како сам јурио, како сам трчао кроз свет...

„Знао, не знао, радоваћеш се што сам се бар толико помирио са светом да сам се могао тебе и твоје Зорке сетити. Немарљивост — кад је несрећа од свих страна донесе, највећа је бољка, она се тешко вида!

„Утишао сам се, смирио сам се у овој лепој Италији. Својим радом се храним — живим задовољан што никог не познајем, што се ни с ким не дружим. Целе вечери проведем шећући се по овим прекрасним улицама најлепше вароши у свету, гледам дивне Галијанке, али ме ни оне као ни све остало у срце не дирају. Околина, Везув са својим димом, силне успоме не и остало, то ти је живот, који ја овде проводим далеко од вас и од Београда.

„Рад сам био да цео свет живи срцу, јер сам њему ја живео, а може ли то бити? — питам се сад место што бих се пре питао, што није?... Рад сам био да је цео свет љубак и мио, али сад видим да томе не може бити одговора место што сам пре питао зашто то није тако. Али кад би то све тако било, на што би нам биле

лепоте што их је Бог оставио, на што би нам била зора, на што вече, луг, песма, сунце, поља, месец и остало?...

„На то сам помислио па сам се утишао. Ћутаћу па ће и сви око мене ћутати; бићу сам па ме не ће нико дирати. Таких људи нити се ко плаши нити од њих зазире и бићу задовољан... Једно је што ме сад по кадшто жеља вуче тамо, што ме кадшто нека слутња обузима!

„Остај ми здраво. Да ми пишеш, то би ми могло ово двоје последње већма распалити...

„Поздрави твоју љубу и не заборави

„ТВОГ

„Станисава“

Пави потекоше сузе кад је све прочитала. Сузе те беху тако сјајне и чисте као најчистији бисер најтишега мора.

— Сећа ме се, бити не може на ино, проговори она пошто се мало утишала поднимивши се на руку преко мекана дивана. — Слути, имаће шта и наслутити, а и да не слути ништа та добро не чека!...

— А сећа се и за моје чедо, рече Зорка, погледајући на колевку, у којој тихо спаваше млађано јединче — синчић њезинд.

— Али ништа, не бринем се за њ, јуначка је душа, оно срце као да је створено само да трпи. Ох, ала је умео трпети!

Зорка је погледала Паву, а на лицу јој се ирташе лак облачак жалости, оне жалости, којом свако добро срце несрећу жали.

Мало по том су се растале.
Али је то за сироту Паву био удар велики, па и превелики. Њезино слабачко, малаксало и тугом поплављено срце већ је било и сувише слабо да толико издржи.

Она бољка, која јој је сиротици живот подгризала, сад је толико ојачала, толико се снажила новим овим ударцем, који поднесе сирота душа њезина. Тешка је бољка њу одавно типтала, тешком је бољком јако још већма била обрвана.

И лепа бледи анђелак паде боловати.
— Сећа ме се, говорила је често, то су оне успомене, то је она слутња, то је ... то је ... ала је верно срце то, али заман, није ми већ више ни љубави, моја је несрећа мене оборила, ње ради полазим у гроб.

И на томе јој се још слабачки живот држао, али је све већма слабио и малаксавао.

Беше у јесен.

Дан је био од оних суморних и натмурених дана. Облачина је била тамна и нагомилана, ветар је дувао, а земља и сама изгледаше некако жалостиво, кишом поливена, а још нераскалаана.

Баш преко теразија од врачара идући ходио је један човек необична изгледа — а опет за чудо леп. С лица му сјајаше озбиљност, а кроз њу просјајкиваше чиста и јасна свест и утишана

душа, слабо се кудобзирао, коса му беше дугачка, а тако ди брада, а обоје црно према црним очима. Беше се увио у огртач.
То је био Станисав, који се баш тада вратио из Италије. Она жудња, која је у утишаној души његовој планула за отаџбином, за њеним дивотама, освоји мах, он дође да одоли свом срцу.

А на што је мислио сад, на што је могао и мислити на својега пријатеља Милана, којим се и у најцрње и најгрђе часове тешио. Кога се могао сећати но Зорке, те дивне душице, која је знала усрећити човека на кога се он — за дивно чудо готово — није умео наљутити.

„А како ли је Пава?“ залети му се на послетку мисао раздрагана. „Мали анђелак да ли је доиста срећан? Да ли је после прохујалих првих радости спазио да сам га доиста љубио — да ли ме је тада могао разумети?... Боже мој!... Ала је слабо срце, ала мекана душа! Ала чудан живот! Ничим се не да загорчити довољно, ничим чисто засладити довољно где је срце срце!!“

Ветар је хујао силно, бесновито. Почео је доносити глас од звона, глас од оне тужне песме, што се мртвима пева, где се каже онолика смерност а приповеда чисто онолико ништавило човечије у две три најпростије речи.

Станисав је стао.
— Ох, тужном мени, прожеке га мисао, зар ме то прво сусрета у мојој домовини. Београде, Београде!...

Гроб му сињи беше срце кад је остављао своју домовину, беше му срце празнина, беше веља пустош, коју не могаше ништа потпунити. Оде узнемирен, оде готово с мржњом на све што је свет дисало, што је светом задахнуто било... Најмилије иначе тада га није могло утешити, па кад се враћао, кад је бурним светом извидао рану, која му је задана, кад је извидао и утолио сву горчину њезину дивним мелемима красних ноћи италијанских, јасним сунцем и мирисавим цвећем, кад се напојио тишине гледећи где се брчкају бесни валови поноситога мора, кад се њиховим мрморењем смирио, па узнесен слатком жудњом кад је на ново пожелео отаџбине, па се поврнуо, поврнуо да се сретне с милинама, за којима је жудео — онда га сусрете гроб, сусрете га тавна мртвачка песма.

Тако занесен у мисли пошао је Станисав још неколико корачаја.

Улицом се помоли пратња, дуги редови ђака изгледаху као редови дугих боних година, свештеници стајаху као суђаје, као божји посланици.

Лака слутња нека провуче се кроз срце Станисаву; лака слутња зачињена чемером, задахнута неком бољком, која је била незнана па тако незнана срце парала. На лицу му се показа црни сет, дугу црну косу му је вијугао бујан ветар — тако изгледаше налик на неког очајника, беше као човек, коме је место радости омилела туга, место света пустош.

Наступи гомила света, милостива света, који прати мртво тело последњем стану смерно, тихо а сетно!

Лица беху у људи тих тако тиха, на њима се беше угасила свака и најмања поноситост — између њих беше баџила смрт своју мирну а црну руку с оним достојанством, с оним мрким поносом.

И људи се беху сви поклонили томе, сви беху признали како су слаби и ништави према тој сили!

Станисав погледаше у гомилу брзо, али ватрено а опет онако тужно. Гледаше не ће ли се тако на један мах расцепљеном срцу јавити од куд год братска рука, не ће ли спазити гдегод лика, који ће му бар умети повратити оно благо надање да ће ту бити срећан, да ће ту спокојно живети ван светских невоља и вихрова као што је онда кад још дететом бејаше!

Милана је спазио, душу коју је толико жудео, и коју није умео никад заборавити.

Њих два летеше једно другом, али жалост беше голема извајана на лицу и једном и другом, она им се није ни пољубити дала. Путали су, испрва као да су гледали не ће ли без речи један другом из очију проучити шта их је то тако обојицу дарнуло. Али очи не збораху, ветар је дувао проносећи по гдекоји осушен и пожутео листак уцвељене јесени — звона су звонила и „Свети Боже“ орило се онако озбиљно и онако смерно.

Па кад се један другог нагледаше, давно невиђени, Милан је казивао лагано своме пријатељу приповетку кратку али пуно тужну, припо-

ветку, којој се није могло доста суза просути, да то Паву прате.

— Шта?! — упитао је Станисав пренеражен.

— То си пријатељу дочекао, на то си дошао! одговори му Милан.

— Хеј тужан! прошаће Станисав! Јадан анђелак како страда, како љуто прође! *Несрећни анђелак!!*

— Несрећни анђелак!! Да си је видео у последње часове, проговори Милан, казао би то и по десет пута! Сиротица!

Јадан људски удесе, мишљаше Станисав обривши главу! Јадна љубави, коју не прати ништо верно срце! Јадна страдалнице, ала ми те је жао, та моје је срце било оно, које је за тобом куцало, ја сам те онако верно љубио... још се то угасило није! Казао сам ти, али ме неси разумела. Верна те љубав могла је усрећити, верној би љубави постала анђелак да усрећи и тебе и чисто цео свет! Срце, срце, што вараш; веро, веро, што издајеш, хеј племенитости, где сте?! Е не сазнаде и ти анђеоче другог анђеока, који ти сеја бејаше, чисту верну љубав у племениту срцу као што је твоје било?!

Гробље палилулско показиваше се жалосној пратњи у свој својој сетности. Дуг онај пут, који ти изводи пред очи осамљен стан на каменитом хладном стењу према невеселом погледу у поља банатска, према најпустијем и најјаднијем крају лепог Београда стајаше пред њима. Раскварена турска памија, крст на сред поља, с друге стране оно густо дрвеће орахово и врт испред цркве

толико тужно изгледаше! А ветар дуваше наглије и наглије, па вијаше пољем коју суху травку или гањаше који увенуо листак!...

— Несрећни анђелак, прошапута Станисав вадећи један сух листић, који му ветар у дугу косу замрси. Он беше на крај осталих.

И тада убриса сузу, која му се врела низ лице скотрљала!